

LES PLANTES EN *L'ATLÀNTIDA* DE VERDAGUER

I

VERDAGUER I LA BOTÀNICA SISTEMÀTICA

Eren moltes les plantes que Verdaguer coneixia directament, i d'altres, per referències. Si es pretén de revisar-les, les de *L'Atlàntida* — per llurs especials circumstàncies — han d'ésser considerades amb independència, desglossades de la resta de l'obra verdagueriana.

En *L'Atlàntida* — com en un somni — es barregen en desordre les plantes, associades a impressions rebudes de maneres molt diverses, per visió directa, per lectures, etc. No cal cercar-hi el realisme que hom troba en d'altres de les seves composicions literàries. I això ens sembla admissible en un poema èpic, en una creació de fantasia, que mai no és obra de rigor científic. En *L'Atlàntida* conflueixen totes aquelles plantes que la imaginació de Verdaguer hi projecta o transplanta, encara que siguin de medis molt diferents, molt distanciats i difícilment reunibles, però que en un moment donat es presenten de cop i volta a la ment de Verdaguer i segueixen el curs de la seva fantasia. Són les plantes que per alguna o altra raó s'enduen les seves preferències. Això vol dir, sintetitzant, que les flors de l'Atlàntida — continent hipotètic i de situació imprecisa — i de *L'Atlàntida* — poema èpic verdaguerià — no són pas coincidents.

Així, per exemple, resulta anacrònic de pensar en les acàcies en la naixença de les illes hellèniques:

«Al compàs de les Gràcies,
harmonisen sa dansa en les riberes
los pastors a l'ombríu de les acàcies»

(Cant VII, versos 281-283).¹

1. Faig les citacions d'acord amb les edicions en ortografia modernitzada.

És també una llicència d'imaginar a l'Atlàntida l'avet (de l'alta muntanya del centre i del sud europeu) i el plàtan (d'origen oriental).
A Alcides

«l'avet a què s'agafa segueix d'arrel o es trenca»
(VI, 271).

Els atlants apedreguen Alcides

«...apuntalant los braços
en plàtanos sens branques que els feien de perpals»
(VI, 215-216).

A l'Atlàntida Verdaguer reuneix plantes que la natura dispersa, com el llimoner i el mangle :

«i els bisons s'arramaden amb aire germanívol
dels llimoners i mangles al regalat ombriu»
(II, 51-52).

Verdaguer fa ascendir massa el lledoner, enfilant-lo al Canigó :

«Sols lledoners en brasa rodant-hi hi coetegen,
bell rastre de guspises deixant i flamareig»
(I, 173-174).

Les acotacions anteriors no rebaixen en res la glòria verdagueriana. Són un fruit més de l'afecció que inspiren la persona i l'obra de Verdaguer, de la qual no és cap aspecte desdenyable ni cap aclariment sobrer.

II

PLANTES SENSE FLORS (CRIPTÒGAMES)

Cal començar la revisió general de les plantes de *L'Atlàntida* pels vegetals inferiors, les algues. On es dreça l'Atlàntida

«ara en palaus de marbre les foques s'hi congrien
i d'algues se vesteixen les prades dels anyells»
(I, 7-8).

Verdaguer escriu en el pròleg que tornà del primer viatge transatlàntic amb el manuscrit del poema «... fent olor de quitrà i algues marines».

S'esmenten dos gèneres d'algues, el *Sargassum* o sargàs (de feofícies) i el *Corallina* (de rodofícies). En el primer gènere es troben espècies

flotants, proveïdes de vesícules aèries, que abunden en el Mar dels Sargassos, entre Amèrica i les illes Azores. La mar s'estimba

«i roda amb penyes, boscos, sargassa i llot revolta»
(VII, 7).

A Colom les ones

«lo posen en blaníssimes arenes,
de joncs i corallines en coixí»
(Intr., 110-111).

Les molses són d'organització més avançada. La fillada d'Hespèrides

«joguineja amb cireres i pomes per la molsa»
(II, 135).

«A la vora-vora del mar»

«omplia una verge son cànter d'argila,
mirant-se en la font.
Son peu de petxina rellisca en la molsa
i a trossos lo cànter s'enfonsa rodant»
(X, 165-168).

La reina Isabel de Castella veia en somnis un colom que

«Saltant, saltant per la molsa,
me donava el bon matí»
(Concl., 105-106).

Més complicació estructural que les molses tenen encara les falgueres. A un savi ancià i a un jove genovès

«Un viarany que es clou entre falgueres,
los guia a un bosc d'alzines i oliveres»
(Intr., 121-122).

III

L'ARBRE DE LES HESPÈRIDES

Encara que generalment les plantes surten només tangencialment a *L'Atlàntida*, per excepció el taronger hi roman. En tota l'obra la seva presència és notòria. Bastaria per a provar-ho el següent extret del sumari :

«Desembarca l'hèroe i Gerió, per desfer-se'n, li parla de la reina Hesperis i del brot de taronger que cal presentar-li qui la pretinga per esposa. Descripció de l'Atlàntida. L'hort de les taronges d'or. Hèrcules matant lo drac que vetlla el taronger, n'abasta el cimera!» (II).

L'heroi «Planta vora Gades lo brot de taronger.» (IV).

«Somni d'Hesperis. Coneix la branca de taronger plantada per Hèrcules. Enyora la terra enfonsada. L'hort de les taronges d'or renaix en Espanya.» (X).

El text és corroboració plena del sumari :

«busquí de les Hespèrides, lo taronger en flor;

 i sols puc oferir-te, si et plauen, eixes fulles
 de l'arbret del fruit d'or»

(Dedicatòria).

Gerió, parlant d'Hesperis, advertia a Alcides :

«Mes cal — açò li deia socavant-li una fossa —,
 cal que, per fer-li oferta placent, del taronger
 que entre esmeragdes mostra sa fruita d'or més rossa,
 n'arribes de puntetes lo cimera! a haver»

(II, 33-36).

Alcides avança

«I, fent-li de corona, ja hi veu abans de gaire
 les d'or obiradores taronges groguejar»

(II, 93-94).

A l'Hort de les Hespèrides la fillada d'Hesperis

«joguineja amb cireres i pomes per la molsa,
 i juli!, a salts abasta taronges del branca!»

(II, 135-136).

Alcides planta «vora Gades lo brot de taronger» :

«En un marge, que ombregen palmes reials, s'atura,
 tendre encara, a plantar-hi lo brot de taronger»

(IV, 9-10).

El taronger plantat a la Nova Hespèria es fa gran :

«Creix l'arbre; i ans de gaire, de ses branquetes flonges,
 a penjoïades queia la pura i blanca flor;
 i entre el verd groguejaren, a rams, belles taronges,
 com en cel d'esmeragdes ruixat d'estrelles d'or.

I prompte sa tanyada guarnia, amb grans bosquíries,
verdós mantell a Espanya de tota flor brodat,
i amb sos aucells, murmuris, aflaires i cantúries,
renaix, sens les Hespèrides, llur hort malaguanyat.»

(X, 39-46).

Es considera, en mitologia, que el jardí de les Hespèrides — guardat per un drac de cent caps — produïa pomes d'or.² Verdaguer hi veu les taronges, i així pot arribar millor a una Nova Hesperis on fructifiquen els tarongers. Fent justícia a la veritat, el taronger arriba en aquestes terres molt més tard del que podria sospitar el lector de *L'Atlàntida*; l'introduïren els àrabs.³

IV

ARBRES MERAVELLOSOS I EXÒTICS

El dragó o *drago* és una de les plantes de *L'Atlàntida* que retingueren l'atenció de Verdaguer d'una faisó més particular. Li dedica una estrofa i una nota. De l'enfonsament de l'Atlàntida:

«Tu sola, hermosa Gades, tu sola te'n dolgueres;
naix de ton pit un *drago*(²)⁴ plorós vora aquell fang,
i amb son fullam d'espasa verd cobricel li feres,
que l'arruixà molts segles amb llàgrimes de sang»

(VIII, 97-100).

El dragó de Canàries (*Dracaena draco* L.) és un dels arbres de major longevitat. Per incissions en el tronc s'extreu la reïna, de color vermell, coneguda amb el nom de *sang de dragó*.

Semblantment l'atreu el baobab. Sabia que era un arbre d'una grandiositat impressionant. Com al dragó, li dedica una estrofa i una nota:

2. FEDERICO CARLOS SAINZ DE ROBLES, *Ensayo de un Diccionario mitológico universal* (Madrid 1944), 350.

3. A.-L. GUYOT, *Origine des plantes cultivées* (Paris 1949), 109-110.

4. «2. *Drago*. "Tenía otrosí (Cádiz) un árbol llamado de Gerión, por causa que, acortado algún ramo, destilaba como sangre, cierto licor, tanto más rojo cuanto más cerca a la raíz cortaban el ramo. Su corteza era como de pino, los ramos encorvados hacia tierra, las hojas largas un codo y anchas cuatro dedos; y no había más de uno de estos árboles y otro que brotó delante cuando el primero se secó". Mariana, capítol 15. — Sant Isidor parla també d'aqueix arbre en ses *Etimologies*. "Nascitur in ea (Cádiz) arbor similis palmarum, cujus gnammi vitrum ceranium gemmam reddit".» (Nota de J. Verdaguer).

«Los boababs⁽¹⁾ que troben, al pendre terra, amb fúria
romputs, al cel voleien amb la marjada, a on,
com a cepats musclosos gegants d'altra centúria,
retreien a les serres los jorns primers del món»

(IX, 81-84).

Cal remarcar que tant en el text com en la nota — en les edicions que hem vist —, per un lapsus que no s'ha esmenat, es comet una metàtesi i es diu i repeteix *boabab* per *baobab*. En el nom científic la *z* ha d'ésser substituïda per la *s*: *Adansonia*.

Un atlant procedent de les terres ponentines fa esment d'arbres americans (caoba i mamei, ceiba i palmera):

«Mos ulls aquella nit, ai!, no es clogueren;
entre caobes i mameis vegeren
dos altres ulls en la blavor dels cels»

(III, 55-57).

Més endavant, en referir-se el mateix atlant a un fill sacrificat per ell, confessa:

«Posí son cos dins una fonda balma
amb fulles abrigat de ceiba i palma»

(III, 50-51).

Les palmeres són part de la flora que Verdaguer imaginava a l'Atlàntida. Hi surten d'una manera vaga, que no permet de conjecturar en quines espècies pensava; només es pot asseverar que es tracta de palmàcies. A Alcides:

«Nines galans lo criden des d'un cim de palmera»

(V, 81);

«i es penja a una palmera que Gerió li allarga»

(VIII, 79).

Es concreta a l'espècie *Phoenix dactylifera* quan parla de

«lo palmar de Sagunto, d'immusteïble fulla»

(X, 153).

5. «1. Amb lo nom vulgar de *Boabab* se coneixen los colossos de la vegetació, que els botànics anomenen *Adansonia digitata*. Los negres tenen grandíssima veneració per tals arbres, en lo tronc dels quals, que arriba a mesurar una gruixària tal que quinze homes amb los braços estesos no podrien enronnar, hi enterren los músics i poetes, creient que, tenint comunicació amb los genis, no deuen ésser soterrats. Fins a l'edat de vuit-cents anys no paren los boababs sa creixença. De les cavitats que naturalment lo temps practica en lo seu tronc, n'hi ha que podrien soplujar o contenir fins dues-centes quaranta persones.» (Nota de J. Verdaguer).

També sembla voler precisar en ocupar-se dels camps de Gades; l'atenció recau

«En un marge, que ombregen palmes reials ...»

(IV, 9).

La palma reial per antonomàsia és una espècie antillana, la *Roystonea regia* H. B. K.

L'arxipèlag balear s'enriqueix amb flors i perfums

«i d'Àfrica amb palmes, d'Europa amb aucells»

(X, 184).

Una de les palmes africanes més conegudes — per l'oli que proporciona — és la palma de Guinea (*Elaeis guineensis*). Ací, però, es deu referir a la palmera de dàtils o al margalló, petita palmera espontània a les Illes.

V

ARBRES FORESTALS, DE RIBERA I FRUITERS

Tan avesat estava Verdaguer a contemplar els arbres forestals, que per a ell els atlants són

«altívols com los roures i alzines bracejantes

que semblen dir al cingle: — Som tan ferrenys com tu —»

(III, 3-4).

Hauria volgut — diu en el Pròleg — que *L'Atlàntida* fos un roure de la literatura, i alludint a la mitologia grega manifesta «que hi hauria terrada de sobres per aixecar-hi un roure a on he plantat aqueix reboll». Veu en el roure la corruplència i la duresa, àdhuc la duresa de cor:

«Titans de cor de roure, digau-me: què farem?»

(III, 36).

El faig és admirat per Verdaguer:

«Desfent-se el mur de pedra, de soca a arrel tremola,
com faig, rei de la selva, de destreal fèrrea als pics»

(VIII, 45-46).

Els pins impressionaren amb insistència la retina verdagueriana. En fa esment d'una faisó genèrica, sense especificar. En l'incendi dels Pirineus:

«Branca d'un torb de brases arrasador, estanya
la conca amb sos vilatges, la serra amb sos pinars»

(I, 137-138).

Un bon ancià parla a Colom, amb la mirada clavada a Amèrica:

«Conta haver vist, de l'Oceà entre roques,
de pins desconeguts superbes soques»

(Concl., 37-38).

A *L'Atlàntida* surten de passada alguns arbres de ribera. En una de les relacions un ocell

«Cull becada, i de l'herba se'n puja a unes ginestes,
de la ginesta a una alba on nia l'oriol»

(VI, 85-86).

Hesperis parla a Alcides d'Atlas:

«del clot de qui més amo vinguí a regar lo saule»

(VI, 111);

«Li diu; i esmortuïda s'inclina al peu de l'arbre
que cobricela els ossos del seu marit difunt»

(VI, 125-126).

A *l'Atlàntida*

«Encinglant-se, la cabra esbrota un olm mengívol»

(II, 49).

En la descripció del Jardí de les Hespèrides trobem alguns arbres fruiters:

«Los cinamoms a rengles i poncemers altívol»

(II, 101);

«Los cirerers s'hi gronxen, de flors viventes toies
a on vessaren tota sa flaire maig i abril,
i el fruit ja vermelleja fent goig entre les joies
que s'enfila a penjar-hi d'un cep tòria gentil»

(II, 105-108).

La Nova Hespèria, successora de l'Atlàntida, a la contrada gaditana, és terra propícia a l'olivera. Del gran Alcides

«los treballs se llegeixen de l'hèroe, en lo brancatge
carregat d'esmeragdes d'una olivera d'or.»

(X, 249-250).

VI

L'ARBRE EN ELS SÍMILS

Verdaguer es val dels arbres en diversos símls. El gegant Gerió compara Hesperis, sobirana de l'Atlàntida, a una palma:

«quan d'eixa palma tastes la fruita regalada,
diràs: —A la seva ombra deixau-me reposar—»

(II, 31-32).

Alcides declara a Hesperis:

«per tu, dèbil heura, só un llor vincladís»

(VI, 163).

En l'enfonsament de l'Atlàntida Hesperis desclou els llavis:

«i, ail, com xiprer aquí moro vetllant en llur fossar»

(VIII, 144).

L'illa de Delos exclama que el riu Aqueloos

«me prenia per calze de magnòlia
que li oferís aromes en sa vora»

(VII, 59-60).

Se sobreentén que Verdaguer alludeix la corolla de la magnòlia.

L'heroi del poema compara a un cedre la ciutat de Barcelona, que es proposa de fundar al peu de Montjuïc:

«Una ciutat fundar-hi promet, a sa tornada,
que esbombe per la terra d'aquella barca el nom,
i, com un cedre al veure-la crescuda i espigada,
— D'Alcides és la filla gegant — diga tothom»

(I, 273-276).

Les fulles d'alguns arbres (trèmol, morera) li inspiren altres símls:

«Mes una nit bramaren la mar i el tro; de trèmol
com fulla en mans de Bòreas, l'Europa trontollà»

(I, 33-34).

«Com fulla de morera
al revenir la saba en primavera,
jo sento amb noves ales esplaiar-se
ma esplèndida ribera»

(VII, 128-131).

VII

PLANTES LLENYOSSES

Verdaguer dedica menys atenció a les altres plantes llenyoses que als arbres. Cap d'elles meresqué els honors d'una nota.

Els rosers s'emporten les seves preferències. Un savi ancià guia a Colom, el qual

«veu de més prop la terra somiosa,
com verge a l'ombra d'un roser florit»

(Intr., 89-90).

Si el taronger era, per a Verdaguer, el fruïter característic d'Hespèria, les roses n'eren l'ornat. Alcides parla així a Hesperis :

«Als camps on t'esperen les verges d'Ibèria
la terra és més verda, lo cel és més blau;
tu pots transplantar-hi les roses d'Hespèria
i jo de Beòcia
amb l'art de la guerra los jocs de la pau»

(VI, 139-143).

Hesperis exclama en «fantasiós desvari» :

«On ets, hort on colliem ahir roses i lliris?»

(VIII, 109).

Gerió gira els ulls a Hesperis

«i en sa illusió, com rosa de bosc esfulladissa
li besa els polsos que ornem com marc sedosos rulls»

(VIII, 91-92).

Semblantment a l'englantina o rosa silvestre — regina de les flors — l'illa de Delos s'ufaneja :

«Com en camp de violes l'englantina,
só de totes les illes la regina»

(VII, 86-87).

El cep i la viticultura no resten marginats :

«Plorava també el pare, com cep que li fa caure
la torta podadora son primerenc rebrot»

(X, 155-156);

«sua sang la muntanya com un raïm premsat»

(IX, 110),

«Ningú, com jo, infeliça! los vinyaters podaren,
i el bou de mar verema ...»

(VIII, 117-118).

Atreuen el poeta la flaire de l'aromer, les excel·lències de la murtra i el terebint, i el caràcter mellífer del romaní. Per l'Atlàntida es transmetien

«aucells de ros plumatge, de refilet dolcíssim,
dels aromers la flaire, cantúries i tresors»

(I, 19-20).

Les deesses gregues, les Hores, encerclaren l'illa de Delos :

«al meu entorn dansaren
del cel les Hores, abocant ses falde
de murtra, terebints i semprevives,
d'àmbar, coral, topazis i esmeraldes»

(VII, 82-85).

La reina Isabel de Castella veia en somnis un colom, i sentia que

«sa veu era dolça, dolça
com la mel de romaní»

(Concl., 107-108).

En narrar l'enfonsament de l'Atlàntida acut a la seva memòria una gramínia llenyosa, la canya :

«i sent cruixir a la càrrega d'onades sobre onades
l'Atlàntida, com feixos de canyes, ses arrels»

(VIII, 27-28).

VIII

PLANTES HERBÀCIES

Verdaguer no podia deixar de banda els cereals — les gramínies dedicades a la deessa Ceres —, el blat, la xeixa o blat candial i l'ordi. Alcides albira la planície de l'Atlàntida

«i els ordis rossejar-hi i esgrogueïda xeixa,
com pèlag d'or que entre arbres i rebollam s'esmuny»
(II, 43-44).

Hèrcules sosté un gran combat contra els atlants:

«los guerrers de cap d'ala cauen de quatre en quatre;
lo rebuig, com espigues de blat, de cent en cent»
(III, 165-166).

L'infern obre ses portes als fills d'Hesperis:

«com rep la mola rústega lo blat de la tramuja»
(VIII, 151).

Alludeix altres gramínies (canyís i blat del diable). A Hèrcules:

«... un bosc d'enceses armes va a fendre's en son pit.
Mes ell, com entre brèvols canyissos, s'hi obre via»
(III, 27-28).

En arribar al blat del diable fa una pausa:

«En eix blat del diable⁽²⁾⁶ no cal oscar la fauç»
(III, 116).

Creiem que Verdaguer és l'únic autor que consigna el nom de blat bord com a sinònim de blat del diable. Per a altres el blat bord és el blat de perdiu (*Aegilops ovata* i *A. triuncialis*).⁷

Moltes plantes herbàcies atreuen l'atenció de Verdaguer per la bellesa de llurs flors. La reina Isabel de Castella «d'anells i arracades se despulla»:

6. «2. *Blat del diable*... Herba més coneguda amb lo nom de blat bord. *Echinari capitata*. Desf.» (Nota de J. Verdaguer).

7. FRANCESC MASCLANS I GIRVÈS, *Els noms vulgars de les plantes de les terres catalanes* (Barcelona 1954), 59.

«Vet aquí, Colom, mes joies;
 compra, compra alades naus;
 jo m'ornaré amb bonicoies
 violetes i capblaus»

(Concl., 145-148).

Sentim la veu de les illes Equínades :

«amb tants lliris, nimfees i jonquilles
 dels altres déus les ares enramàrem,
 que per l'altar del pare
 sols troncs, fullatge i esporguims trobàrem»

(VII, 114-117).

Les labiades (espígol, farigola, sajudida, tarongina) — aromàtiques per excel·lència — han cridat l'atenció del poeta. Les filles d'Hespèrides donaven sajudida als bens mentre llur mare tocava les cordes de la lira :

«Polsava-la, a mos fills girant-me engelosida;
 plavia'm, ai!, de veure'ls, amb sos ditets gebrats
 los bens escarpir elles, peixent-los sajudida,
 i amb los lleons ells batre's pel rost abraonats»

(VI, 61-64).

A les rames de tarongina niaven els cignes :

«de tarongina, sàlides florides de brostatge
 als cignes d'ales blanques emmanllevant lo niu.»

(VI, 67-68).

També es fa present el fragant lliri d'olor :

«Puix d'aigua pouada cristall n'era i perles,
 com gaires no en copsen los lliris d'olor»

(X, 171-172).

Verdaguer reuneix al seu arbitri plantes de flors vistents en associacions més poètiques que naturals. Les ones del riu Peneos :

«de verger en verger s'emperesiren;
 i a l'ombra dels rosers que el sol abeura,
 en llit de lliri-joncs i clavellines,
 dessota arcoves d'heura
 com defallides nines,
 pel son d'amor vençudes s'adormiren»

(VII, 205-210).

L'elenc de plantes que acompanyem al final ens excusa d'ésser més extensos en el comentari. Cloem dient que les plantes estaven tan lligades a Verdaguer que alguns dels seus versos consten només de noms de plantes:

«de narcisos, llentiscles i ginebre
garlandes nos cenyírem»

(VII, 106-107);

«Lo lligabosc, espígol i roselles,
al bressoleig de l'aigua s'esfullaren»

(VII, 211-212).

IX

ELENC DE LES PLANTES DE «L'ATLÀNTIDA» AMB LA CORRESPONDÈNCIA CIENTÍFICA⁸

acàcia , <i>Robinia pseudo-acacia</i> .	cap-blau , <i>Centaurea cyanus</i> .
alba , <i>Populus alba</i> .	cedre , <i>Cedrus atlantica</i> , <i>C. libanotica</i> .
alga marina , <i>Tal·lòfit pigmentat</i> .	ceiba , <i>Ceiba pentandra</i> .
alzina , <i>Quercus ilex</i> .	cep , <i>Vitis vinifera</i> .
arboç , <i>Arbutus unedo</i> .	cinamom , <i>Elaeagnus angustifolia</i> .
arç , <i>Crataegus monogyna</i> , <i>Lycium europaeum</i> , <i>Prunus spinosa</i> , <i>Rhamnus lycioides</i> .	cirerer , <i>Prunus avium</i> .
aromer , <i>Acacia farnesiana</i> .	clavellina , <i>Dianthus caryophyllus</i> .
avet , <i>Abies alba</i> .	coral·lina , <i>Corallina sp.</i>
blat , <i>Triticum sp.</i>	datilera , <i>Poenix dactylifera</i> .
blat bord , <i>Echinaria capitata</i> .	drago , <i>Dracaena drago</i> .
blat del diable , <i>Echinaria capitata</i> .	encens , ¹¹ <i>Boswellia Casterii</i> i congèneres.
baobab = boabab	englantina , <i>Rosa sp.</i> (silvestre).
bardissa , <i>Rubus sp.</i>	esbarzer , <i>Rubus sp.</i>
boabab , ⁹ <i>Adansonia digitata</i> .	espígol , <i>Lavandula sp.</i>
boga , ¹⁰ <i>Typha angustifolia</i> , <i>T. latifolia</i> .	faig , <i>Fagus sylvatica</i> .
canya , <i>Arundo donax</i> .	falguera , Filical, indeterminada, principalment <i>Pteridium aquilinum</i> .
canyís , <i>Phragmites communis</i> .	farigola , <i>Thymus vulgaris</i> .
caoba , <i>Swietenia mahogoni</i> .	freixe , <i>Fraxinus excelsior</i> , <i>F. angustifolia</i> .

8. En la redacció d'aquest elenc ens han auxiliat el *Diccionari General de la Llengua Catalana* de POMPEU FABRA (Barcelona 1931) i el llibre abans esmentat de MASCLANS, *Els noms vulgars de les plantes de les terres catalanes*.

9. *Boabab* és el nom emprat per Verdaguer en lloc de *baobab*.

10. A *L'Atlàntida* no apareix el vocable *boga*, però hi surt el derivat *bogam*.

11. Verdaguer es refereix a la gomo-resina.

- gessamí**, *Jasminum officinale*.
ginebre, *Juniperus communis*.
ginesta, *Spartium junceum*.
grèvol, *Ilex aquifolium*.
heura, *Hedera helix*.
heurera, *Hedera helix*.
jonc, *Holoschoenus vulgaris*, *Juncus effusus*, etc.
jonça, *Aphyllanthes monspeliensis*.
jonquilla, *Ranunculus pyrenaicus*.
lledoner, *Celtis australis*.
llentiscle, *Pistacia lentiscus*.
lligabosc, *Lonicera implexa*, *L. periclymenum*, etc.
llimoner, *Citrus limonum*.
lliri, *Lilium candidum* i d'altres liliàcies i iridàcies.
lliri d'olor, *Iris florentina*, *Lilium candidum*.
lliri-jonc, *Gladiolus tristis*.
llor, *Laurus nobilis*.
llorer, *Laurus nobilis*.
lotus, *Nymphaea lotus*.
magnòlia, *Magnolia sp.*
magraner, *Punica granatum*.
malva, *Malva sp.*
mamei, *Mammea americana*.
mangle, *Rhizophora mangle*.
moisa, *Muscinia*, indeterminada.
morera, *Morus alba*, *M. nigra*.
murtra, *Myrtus communis*.
narcís, *Narcissus sp.*
nimfea, *Nimphaea alba* i d'altres.
olivera, *Olea europaea*.
olm, *Ulmus minor* (= *carpinifolia*).
ordi, *Hordeum vulgare* i congèneres.
palma, Palmes no especificades.
palma reial, *Roystonea regia*.
palmera, *Phoenix dactylifera*.
pi, *Pinus sp.*
plàtan = **plàtano**.
plàtano, *Platanus orientalis*.
pollancre, *Populus nigra*.
pomera,¹² *Pirus malus*.
poncemer, *Citrus medica*.
ridorta, *Clematis sp.*
romaní, *Rosmarinus officinalis*.
romequera, *Rubus ulmifolius* i d'altres congèneres.
rosa, *Rosa sp.*
rosa de bosc, *Rosa canina* i d'altres congèneres.
rosa vera, *Rosa gallica*.
rosella, *Papaver rhoeas*.
rosier, *Rosa sp.*
roure, *Quercus* (algunes espècies com *Q. robur* i *Q. pubescens*).
sajulida, *Satureja hortensis*, *S. montana*.
sàlic, *Salix purpurea*.
salze, *Salix alba*.
sargassa, *Sargassum sp.*
satalia, *Rosa moschata*.
saule, *Salix alba*.
sempreviva, *Helichrysum sp.*
taronger, *Citrus aurantium*.
tarongina, *Melissa officinalis*.
tell, *Tilia cordata*, *T. platyphyllos*.
terebint, *Pistacia terebinthus*.
trèmol, *Populus tremula*.
vern, *Alnus glutinosa*.
vidalba, *Clematis vitalba*.
vinya,¹³ *Vitis vinifera*.
viola, *Viola sp.*
violeta, *Viola odorata* i d'altres congèneres.
xeixa, *Triticum aestivum*.
xiprer, *Cupressus sempervirens*.

MIQUEL DE GARGANTA

Olot.

12. Verdaguer fa esment del fruit; no en fa explícitament de l'arbre.

13. A *L'Atlantida* no apareix el vocable *vinya*, però hi surt el derivat *vinyedes*.